

דמותו של קורצ'אק במיתוס 'הדרך האחרונה'

תודעת מנהיגות והובלה

מאת: ד"ר אורנה דובדבני

דמותו של קורצ'אק כמנהיג עולה מתוך טקסטים רבים. עם זאת, בטקסטים השונים קיימים גוונים שונים של מנהיגות והובלה, ורק אחדים מהם שמים את הדגש על אידיאל זה.

מקור	אברהם ברמן	אהרון צייטלין
	אדולף-אברהם ברמן, מימי המחתרת, 1971, עמ' 225. © כל הזכויות שמורות	דרכו האחרונה של יאנוש קורצ'אק הוצאת בית לוחמי הגטאות ואגודה ע"ש יאנוש קורצ'אק עמ' 63-68: ההליכה לאומשל-אג-פלאץ
תודעה	מנהיגות והובלה	מנהיגות והובלה
ערך מודגש	שמירה על צלם אנוש	ייעוד ואמונה

אברהם ברמן נולד בוארשה. כסטודנט הצטרף לתנועת "פועלי ציון שמאל", מטעמה ערך את עיתוני המפלגה בפולנית ובידיש. ב-1932 קיבל תואר דוקטור בפסיכולוגיה. במהלך מלחמת העולם השנייה היה ברמן מנכ"ל הארגון "צנטוס" (Centos) לעזרת ילדים בוארשה, ומזכ"ל המועצה הפולנית לעזרת יהודים "ז'גוטה". בגטו וארשה נמנה עם ראשי המחתרת היהודית האנטי-נאצית, וכן היה חבר נשיאות הוועד הלאומי המחתרתי. בשלבים המתקדמים של הגירוש הוחלט שברמן ואשתו, בתיה, יעברו לצד הארי כדי ליצור קשר עם מי שעשויים לסייע בהצלת יהודים. בתום המלחמה נבחר ברמן כציר לפרלמנט בפולין הקומוניסטית, ובשנת 1947 נבחר ליו"ר ועד יהודי פולין. בשנת 1950 עלה ברמן לישראל. בשנים 1951-1955 כיהן כחבר הכנסת השנייה. ברמן עמד בראש ארגון הלוחמים האנטי-נאציים בישראל, והיה חבר נשיאות הארגון העולמי של הפרטיזנים היהודים ואסירי הנאצים לשעבר. במהלך עדותו במשפט אייכמן, שהסתיים ב-1961, השיב לשאלות והתייחס גם ל"דרך האחרונה" של קורצ'אק.

"שאלה: אתה זוכר את יאנוש קורצ'אק צועד בראש התהלוכה?

תשובה: כן, אני זוכר היטב. אחד המוסדות שאותם הובילו ל"אומשל-אגפלאץ" היה המוסד הזה למופת ולדוגמה, בית היתומים של יאנוש קורצ'אק. זו היתה תהלוכה מזעזעת.

אב בית-הדין: ראית זאת בעיניך?

תשובה: כן. הוא הלך בראש התהלוכה ועל ידו שני ילדים קטנים. אחריו המחנכת הראשית של המוסד, סטפאניה וילצי'נסקה יחד עם ילדים קטנים. הם צעדו עם המון יהודים שנתפסו ב"בלוקדה" הזאת, במצור האיום הזה. כשהם באו ל"אומשל-אגפלאץ" היו שם שוטרים מסויימים שרצו לשחרר את יאנוש קורצ'אק. הוא היה ידוע מאד ואהוב.

היועץ המשפטי: שוטרים פולנים?

תשובה: יהודים. קורצ'אק אמר שהוא לא רוצה להיפרד מהילדים שהוא חונך אותם ... סטפאניה

**הדרך האחרונה
סיפורו של מיתוס**

וילצ'ינסקה אמרה לילדים שהם נוסעים לטיול ... וחיוך, חיוך קל היה על שפתיה. ...לאחר כמה שעות הכניסו אותם לקרונות-המוות, וזאת היתה הדרך האחרונה של המחנך הגדול הזה.

... ברצוני עוד להוסיף שחוץ מהמוסדות האלה, הפנימיות ובתי היתומים שלנו, תוך כמה שבועות חוסלו והושמדו כל מאה המוסדות שלנו עם כל המחנכים והמורים, והיו לנו אז בתקופת השיא כ-1000 עובדים, מורים, מחנכים, רופאים, פסיכולוגים, אחיות וכו' וכו'. כולם כולם נהרגו, יחד עם הילדים."

לדברי ברמן, במצב של חוסר ברירה מוחלט, במציאות שנכפתה על ידי בני אדם – קורצ'אק צעד בראש, מוביל: הן בפן המקצועי, הן בצעדה הכפויה – בלט בין האחרים. המחבר מתייחס לבחירה לא להיפרד מהילדים שחינך, וכן למחאה, לשמירה על צלם אנוש אפילו בדרך למוות: לא נפרדים, מסודרים, לבושים, בבחינת 'אנחנו נראה לכם מי אנחנו'.

העדות נמסרה שנים לאחר התרחשות האירועים, כדי לספר ולתעד את הזוועה שחוללו הנאצים, לספר את סיפור השואה, להציב אכזריות בלתי נתפשת וחוסר אנושיות של אנשים כאייכמן, מול האנושיות המוחלטת של היהודים. משפט אייכמן כולו נועד לזעזע את העולם, לאפשר לאנשים שהיו שם לתאר את מה שהתרחש ולעקוק את זעקת הנרצחים. משפט זה היה הרבה מעבר לעשיית צדק עם בכיר נאצי אחד, ונועד לחשוף את מה שהיה נוח לעולם לא לראות.

האידיאל - ברמן מציב בפני הקוראים **מנהיגות והובלה** כאידיאל.

הערך ממנו נובעת תודעת המנהיגות הוא **שמירה על צלם אנוש**.

אהרון צייטלין גדל בוארשה. אביו היה הלל צייטלין, הסופר וחוקר החסידות, שנספה עם תלמידיו בגטו וארשה. אהרון צייטלין עלה ארצה ב-1920. כעבור שנתיים חזר לפולין, שם התבלט בין סופרי וארשה הצעירים בפרחה, שירה וספרות ילדים. היה גם עיתונאי מפורסם בעיתונות היידיש. בזמן מלחמת העולם השנייה חי בניוירוק, והיה בין המשפיעים על חיי הרוח היהודיים בארצות-הברית. עסק בקבלה, חסידות ופילוסופיה יהודית.

תיאור 'הדרך האחרונה' בספרו חריג וייחודי. מעבר לתיאור הדרך לטרבלינקה ביום הגירוש, צייטלין ממשיך ומתאר את 'היום הבא' – המשך הדרך בשמים, אחרי הגירוש והרצח. בפרק זה מתוארות נשמותיהם של קורצ'אק, סטפה וחניכיהם, בדיון שמימי עם האל. תיאור 'הדרך האחרונה' מתחיל מוקדם בבוקר, במאבק בין קורצ'אק, חולה הלב, לבין סטפה. במהלכו, חוטפת סטפה מידי קורצ'אק כדור ציאניד ובולעת אותו. צייטלין מספר כי כבר ימים אחדים קודם לכן ניהל קורצ'אק שיחה עם הילדים, בה הכין אותם לקראת היום שבו יצוו עליהם הגרמנים לצאת, וכיצד עליהם לנהוג. ואכן, מוסיף צייטלין ומספר, כי מיד אחרי התאבדותה של סטפה אמנם מגיע אותו הרגע אליו הכין קורצ'אק את הילדים.

קורצ'אק אומר לילדים שסטפה כבר יצאה לדרך לפניהם, כדי להכין להם את כל הדרוש לכשיגיעו ליעדם. אברשה, האחראי על הדגל והיחיד מבין הילדים שיודע מה קרה עם סטפה, מסייע, צועד ליד קורצ'אק כשהוא נושא את הדגל ושר. המחבר מציין במפורש שכל יתר עובדי הבית נעלמו, ואיש אינו יודע לאן. על פי גרסתו של צייטלין – קורצ'אק לבדו הולך עם הילדים.

הדרך האחרונה

סיפורו של מיתוס

"הילדים צעדו – מחנה מיוחד ומסוגר ... גם אברשה, גם הדוקטור שרו. כאשר אנשי פלוגות-הסער הצליפו בהם, הבליגו הילדים על כאבם והמשיכו לשיר בקול עוד יותר רם. כל עוד הדוקטור איתם – לא איכפת כלום. שום כוח לא יכול היה לעצור את השירה ולו לרגע. ... כאשר פון-בלוטנאו התנפל על אברשה, קרע מידיה את הדגל, זרק אותו לאדמה והתחיל לרמסו ברגליו, דמה הדגל למשהו חי, שהוא דורסו עד מוות ... בינתיים הגיעו לאומשלאגפלאץ. הגיע הקרון לטרבלינקה ... ברגע האחרון קפץ פון-בלוטנאו אל קורצ'אק ... ואתה, כמובן, נשאר איתנו ... כפי שנדברנו ... קורצ'אק דחה את ידו וצעק: – אל תיגע בי, כלב נאצי שכמותך – ועד שהלה התאושש מן ההפתעה, קפץ הדוקטור על הקרש המשופע, שעליו היו נכנסים לקרון החתום. הרכבת זזה".

בתיאור זה, מעבר להוצאתה של סטפה מהתמונה, יש סימליות של הדגל החי שנרמס למוות, צעידת-מחאה בשירה, המתגברת ככל שהכאב מתגבר; היעלמות הצוות, והצעת שחרור שנדחתה. מוקד סיפורו של צייטלין מתגלה בפרק הבא – היקיצה, "מעבר למה שמכונה חיים". כאן אנו מגלים שסטפה לא ברחה, אלא באמת הגיעה לפניהם, הכינה להם את המקום והמתינה להם. הם כולם הפכו לישויות שמימיות, מזהים אחד את השני ויכולים לשוחח בדרך חדשה. אפילו הדגל חי מחדש שם. יש חיים אחרי המוות. במקום זה נוצר שיח עם מלאכים, ולאחר מכן שיח עם האל.

"יש לי החוצפה – והזכות לחוצפה – להזמין אלוהים שכזה למבחן קצר. אם איננו משהו מופשט, הרי שהוא דמות, ולו גם דמות-על, חייב הוא להכיר אישית כל אחד מאיתנו... – האם יהיה כאן לכל הילדים אותו גורל לא-אישי? האם מכיר אתה אותם? האם מכיר אתה אותי? יודע מה שמי, מי אני? מי היה אבי? האם מוכרים לך כולנו?"

חוהי תשובתו של האל:

"- אני מכיר אותך כשם שאני מכיר את כל בריותי. יודע אני מספר לכוכבים ומונה מספר לדמעות-אנוש. צבי-הירש בן יוסף לבית גולדשמיט, מכיר אני את אביך, את אימך, את כל אבותיך. יודע אני באיזה עולם מעולמותי נמצא כל אחד מהם..."

גם היא וגם אתה וגם מאתיים הילדים שאתך, וכל הילדים וכל המבוגרים, שאובי ואובי-עמי השמידו וישמידו – כל אחד מהם, בסוד גלגולי, יחזור בזמנו, שוב יחיה את חייו ויגשים את ייעודו..."

...במסתורי הרחוקים חי הצדק, עינו של איש לא שפתה אותו, אני מצווה עליו לחכות והוא מחכה. אך לי השכר ולי הנקמה..."

צייטלין מתמודד עם שאלות, שכנראה מטרידות אותו אישית: איפה היה אלוהים בשואה? האם יש תכלית למה שקרה? האם אלוהים קיים בכלל? ותשובתו היא – האלוהים אכן קיים. קורבנם של הנספים לא היה לשוא, הם יחזרו ויגשימו את ייעודם בסוד הגלגולים. מעבר לכך – לא את הכל יכולים בני-האדם לדעת ולהבין. עין-איש לא שפתה את הצדק האלוהי, לו השכר ולו הנקמה.

בהערות בסוף ספרו כתב צייטלין: "מתוך הספרות על קורצ'אק, בחרתי באותם פרטים שהייתי זקוק להם. אין כאן שייכות לשום דקדוק עובדתי. זו פואימה".

**הדרך האחרונה
סיפורו של מיתוס**

על פי תיאורו של צייטלין, קורצ'אק נותר לבדו עם הילדים, להוביל אותם בדרכם האחרונה. הוא זה שהכין אותם לרגע הזה, הוא זה שצועד בראשם והוא זה שמתייצב בפני האלוהים ותובע תשובות לשאלותיו. קורצ'אק מתגלה כאן כמנהיג ההולך בראש בכל מובן.

רק ההמשכיות מהתיאור הארצי לתיאור השמימי מאפשרת להבין את משמעות תיאורו הייחודי של אהרון צייטלין את 'הדרך האחרונה'. לדעתי, צייטלין רואה בדרך זו, ובמה שבא אחריה, מפתח להבנה עמוקה של מה שהתרחש בשואה ולאמונה באלוהים. ייתכן כי התהיות והשאלות שצייטלין מביע בטקסט שלו אינן שאלותיו שלו. נראה כי לו עצמו התשובות ברורות, וכי הוא בוחר להעלות שאלות רווחות של אחרים – בכדי להשיב על השאלות הללו מתוך אמותנתו ותפיסתו. באמצעות הטקסט הזה מעביר אהרון צייטלין לקוראיו את המסר: לסבל יש תכלית, לכל אדם יש ייעוד, והכל פועל על-פי תוכנית אלוהית.

האידיאל - צייטלין מציב בפני הקוראים **מנהיגות והובלה** כאידיאל.

הערך ממנו נובעת תודעת המנהיגות הוא **ייעוד ואמונה**.

לסיכום

הן ברמן והן צייטלין מתארים את 'הדרך האחרונה' מתוך תפיסת דמותו של קורצ'אק כמנהיג העומד בראש ציבור חניכיו; כמנהיג בעל שיעור קומה – כל עוד נשמה באפו הוא ממשיך לדאוג לכל מחסורם ככל שידו משגת. הוא ממשיך ללכת בראש, ממשיך להוות עבורם עוגן, מתווה דרך, דמות לחיקוי. הוא ממשיך לקבל החלטות ולפעול על פיהן כשהוא "מחזיק את המושכות בידיו" – גם נוכח מציאות בלתי אנושית ובלתי אפשרית. לשיטתו של צייטלין – לא רק כל עוד נשמה באפו, אלא גם לאחר מכן.

ברמן, שידע כמה קשה היה לשמור על חוסן פנימי, על זהות אישית ועל צלם אנוש בתנאים שיצרו הנאצים ועזריהם בגטו, ראה בקורצ'אק אידיאליסט בעל שיעור קומה ומחויבות אישית פנימית עמוקה. צייטלין, המאמין שלכל אדם יש ייעוד בעולם, ראה בקורצ'אק אדם שבגלגול זה הגשים את ייעודו.